

régészeti műveltségek elnevezését „egységesítették”, méghozzá oly módon, hogy a jelzős szerkezeteket eltüntették. Ezért az alábbi borzadályokat olvashatjuk: Nagyrév-kultúra, Bodrogkeresztúr-kultúra, Tisza-kultúra, Füzesabony-kultúra, és így tovább. A szerkesztők tehát fittyet hánytak arra, hogy a régészeti műveltségek elnevezésének rég kialakult szakmai nyelvünkben a szabálya, méghozzá többnyire jelzős szerkezettel, tehát: nagyrévi kultúra (vagy műveltség), tiszai kultúra, stb. Talán kákán való csomókeresésnek tűnhet ez a megjegyzésem, pedig egyáltalán nem az. Mindannyian, akik írunk – főként ilyenfajta, a nagyközönségnek szánt kiadványba – igen is felelősséggel tartozunk a magyar nyelv tisztaságának megőrzéséért s kötelességünk a régészet szakmai nyelvének ápolása. Kerülnünk kell az egyre elterjedtebb anglicizmusokat (pl. „késő XVI. század”), a nyakatekert, homályos megfogalmazást. Nagyon remélem, hogy kollégáim nem e kötet botcsinálta „nyelvújító” szerkesztőit követik majd, hanem László Gyulát.

A földrajzi tájegységek nevének használatában néhány esetben alighanem közösen kellene szakembereinknek magállapodásra jutniuk. Nevezetesen a „Dél-Alföld” fogalmára gondolok. Ezen e kötetben is a Tisza-Körös-Maros vidékét értik (100. old.), ami azért nem egészen helyénvaló, mert a mintegy 100 ezer km² kiterjedésű Alföldnek (vagy Magyar Alföld-

nek) ez nem a déli, hanem a középső része. A déli része ma Szerbiához és Romániához tartozik.

A kötetről kialakított véleményemet összegezve azt kell mondanom, hogy a felemlített hiányosságok, tévedések, pontatlanságok eltörpülnek a munka jelentősége és érdemei mellett. Ezt egyáltalán nem a kötelező udvariasság mondatja velem. A kötetnek igen nagy hasznát veszik mindazok, akik tájékozódni akarnak a magyar régészet jelen állapotáról, múltjáról, legfontosabb eredményeiről, itthon és külföldön egyaránt. Ha korlátozott mértékben is, a kötet némileg pótolja a kézikönyvek és tankönyvek hiányát, rövid bevezetőként szolgál a magyar régészetbe. E rendkívül fontos szerepe miatt tértem ki a hiányosságaira, a szerzők nem ritkán előforduló figyelmetlenségeire. Csupán jelezni szerettem volna a lelkiismeretes munka értékét és szükségességét, a szövszátyár hanyagság és pongyolaság elburjánzását, továbbá a szakmai kontroll szinte teljes hiányát. Alapos lektorálással ennél a kötetnél is ki lehetett volna szűrni a hibák nagy részét. (Mert a szabadság – s szűkebben értelmezve a tudományos szabadság – nem jelentheti az ostobaság terjedésének szabadságát is.)

Összességében azonban köszönettel tartozunk a mű létrehozóinak.

Fodor István

DOLGOZATOK az Erdélyi Múzeum Érem- és Régiséggyűjtőjéből. Új sorozat I. (XI.) kötet. Az Erdélyi Múzeum Egyesület kiadása. Kolozsvár 2006, 227 oldal

Aki tehet, igen jóleső érzéssel vehette kézbe a magyar régészettudomány történetében oly jeles szerepet betöltött egykori folyóirat újlag életre keltett első kötetét. Igaz, ezt még – legalábbis az anyaországban – eléggé kevesen teheték meg, ami bizonyára az alacsony példányszámmal magyarázható. Az új köntösbe öltöztetett *Dolgozatok* nem csupán küllemét tekintve újult meg, mérete is megváltozott, a régészeti közlemények számára megfelelőbb A/4-es formátumra tértek át a szerkesztők. A mai körülményeknek megfelelően természetesen egészen mások a kiadás feltételei. Az 1990-ben újjáalakult Erdélyi Múzeum-Egyesület támogatásával a folyóiratot az Entz Géza Művelődéstörténeti Alapítvány és a Posta Béla Egyesület adja ki, az előbbi az erdélyi művészet-történéseket, az utóbbi a régészeket tömöríti sorai-ban. Az első kötet megjelenését a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma támogatta. A szerkesztők: Bajusz István, Benkő Elek, Emödi Tamás, Kovács András, László Attila.

A szerkesztők rövid bevezetőjükben a folyóirat történetére emlékeznek, talán túlságosan szűkre szabott keretben. Mert a *Dolgozatok* története igen jeles szakasza szaktudományunknak. Az 1899-ben a Kolozsvári Egyetem régészeti tanszékének élére került Posta Béla alapította 1810-ben s 1919-ig tíz kötete jelent meg. Az első vidéki magyar régészeti orgánium volt, de színvonalát korántsem a vidékiség jellemezte, hanem az európaiság. Köztudomású, hogy a kolozsvári Dolgozatokban megjelent cikkek ma is meglehetősen gyakran hivatkozik a nemzetközi szakirodalom. Nem véletlenül, hiszen itt láttak napvilágot László Ferenc közleményei az eródsi ásatásokról, Kovács István máig alapvető publikációja a maroszentannai temetőről, az egyetemes magyar régészet számára pedig ugyanilyen jelentőséggel bírnak Roska Márton közlései a vajdahunyadi és várfalvi köznépi temetők feltárásáról, Posta Béla nagyszabású dolgozata a gyulafehérvári székesegyházban végzett ásatásáról, hogy megannyi más fontos munkát ne is említsek. A tudományszervezőnek, oktatónak és tudós-nak egyaránt kiváló Posta Bélának arra is volt gondja, hogy a nemzetközi tudományosság is értesüljön az erdélyi régészek tevékenységéről: mindegyik folyóiratcikk megjelent teljes terjedelmében, vagy csaknem

teljes terjedelmében franciául is. (Bár a francia nyelv akkor még sokkal inkább a régészet nemzetközi nyelve volt, mint manapság – főként a kőkorszaké – mégis meglepő a mai olvasó számára, hogy a Monarchiában nem a nemzetközi tudomány akkor legfontosabb nyelvét, a németet választotta a *Dolgozatok* szerkesztője. Ehhez elegendő elolvasni oroszországi naplóját, hogy megtudjuk: erősen nem kedvelte őket – hogy finoman fejezzem ki magam.)

A román megszállással zárult le Pósta élete és a folyóirat szerkesztése is, az 1919-es utolsó kötet már alapítóját búcsúztatta. Az egykori országgrész új urai felszámolták Kolozsvárott a magyar egyetemet, csaknem teljesen lehetetlenné tették a magyar nyelvű tudományosságot is. Az egyetem magyar oktatóit Szeged fogadta be (ld. erről: Vincze G.: A bujdosó egyetem Szegedre kerülése. Valóság 2006/4, 26-55.), ahol igen lassan és nagyon nehéz körülmények között megkezdődött a régészeti oktatás is, létrejött a Kolozsvárról átkerült Buday Árpád vezetésével a Régészeti Intézet. Az oktatás itt is a múzeum gyűjteményeire épült, mint korábban Kolozsvárott s Buday első magántanára, Banner János is Posta Béla tanítványa volt. Nem meglepő, hogy az első andó alkalmat rögtön megragadták, hogy Szegeden is kiadják a *Dolgozatok*-t. Pedig ez az alkalom nem volt túl fényes. Az Intézet munkatársai vetített képes előadásaikkal (az akkori egyiptomi ásatásokról meg miegyébről) kalapozták össze a kiadási költséget. Méghozzá szó szerint. A falusi nép ugyanis tojással váltotta meg a belépőt, amit aztán az intézetiek eladtak a szegedi piacon. Így gyűlt-gyűlögetett össze a pénzecske a kiadásra az első években, de hasonlóképpen kellett összeszedni a filléreket később is, mind a 19 kötetre. Mert ennyi jelent meg 1925 és 1943 között, hogy aztán a második világháború ennek a korszaknak is véget vessen. Nem egészen helytálló tehát a szerkesztők vélekedése, miszerint: „Az 1920-as években a volt tanítvány és munkatárs, Buday Árpád Szegeden indított *Dolgozatok* címmel, az ottani, általa létrehozott Régészeti Intézet keretein belül rövid életű új folyóiratot, amely még külalakban is a kolozsvári mása volt.” (5. old.) Egyértelmű tehát, hogy nem a szegedi, hanem a kolozsvári folyóirat volt „rövid életű,” vagy legalábbis rövidebb életű.

Az viszont igaz, hogy a szegedi szerkesztők minden részletben igyekeztek hangsúlyozni a kontinuitást. Ezt nem csak a kötetek alakja jelezte, hanem az is, hogy az első kötet Buday Árpád *In memoriam* c. dolgozatával kezdődik, amelyben a nagy elődökről, Finály Henrikről és Posta Béláról emlékezik meg. Sajnos, egy vonatkozásban nem követték, mert nem követhették a kolozsvári kiadványt: itt már nem jelennek meg a cikkek majdnem teljes idegen nyelvű

fordításban. Erre a nehezen összekapart fillérekből már nem telt. De azért voltak idegen nyelvű, a cikkek lényegét jól tükröző összefoglalások, szinte kizárólag németül, ami valóban sokkal célszerűbb volt a franciánál. A szegedi *Dolgozatok* rövid idő alatt komoly rangot vívott ki magának nemzetközi viszonylatban is, hiszen 250 külföldi cserепartnerrel rendelkezett. A cserébe kapott kiadványok tették ki jórészt a szegedi intézet külföldről jövő könyvgyarapodását. A második világháború után Banner János a budapesti egyetemre került, Párducz Mihály a Nemzeti Múzeumba, a jelentős károkat szenvedett intézet, Roska Mártonnal az élen már csak vegetált. Aztán politikai szerepvállalása miatt Roskát börtönbe csukták, a tanszéket pedig – Gerőné Fazekas Erzsébet javaslatára, aki akkor a párt részéről a szegedi egyetemet „erősítette” – mint ‘burzsoá tudományos műhely’, egyszerűen megszüntették. Így aztán Szegeden csak 1989-ben lett újból régészeti tanszék, a *Dolgozatok* újbóli kiadására természetesen semmi remény nem volt.

Ezért kétszeresen is örömkre szolgál, hogy éppen Erdélyben, szülőhelyén éledt újjá a folyóirat és szolgálja az ottani magyar nyelvű régészeti és művészettörténeti tudományos kutatást. Megindulása igencsak időszerű volt, hiszen 1944 óta Erdélynek nem volt magyar nyelvű régészeti periodikája. Vegyes tematikájú kötetekben (leginkább a sepsiszentgyörgyi múzeum évkönyvében, az *Aluta*-ban), ugyan jelentek meg magyarul régészeti tanulmányok, de a „Kárpátok géniuszának” hatalomra kerülése után egyre fogyatkozó számban. Szerencsére 1996 óta magyarul is lehet régészetet tanulni a kolozsvári egyetemen s minden remény megvan arra, hogy ha nagy nehézségek közepette is, de újból kialakul Erdélyben a magyar régészszakutatók gárdája, amely új, erőteljes szintet hoz majd az egyetemes magyar régészettudományba.

A szóban forgó kötet első tanulmányát a nemzetközi ősrégészeti kutatás ismert alakja, László Attila írta. Dolgozatában az Erősd-Cucuteni műveltség időrendjéről értekezik s négy kronológiai fázist különít el. Hangsúlyozza, hogy javaslata hipotetikus jellegű, mert a Cucuteni-tripoljei területen hiányoznak a biztos időrendi fogódzók, a jól keltezhető leletegyüttesek. Nem lévén ugyan e kérdés szakembere, mégis úgy vélem, hogy az újabban megindult ukrainai ásatásoktól és természettudományos vizsgálatoktól talán várhatunk ilyen kronológiai támpontokat. (A kérdés iránt érdeklődők figyelmébe ajánlom egyúttal a tripoljei kultúráról nemrég megjelent igen alapos, két-kötetes, összesen 1415 oldalas, gazdagon illusztrált és igen tetszetős kiviteli enciklopédiát, amely még nem szerepel László Attila irodalomjegyzékében: *Енциклопедія Трипільської цивілізації, I–II. Ред. Ново-*

хатько, Л. М. и др. Київ 2004. »Индустриальна спилка Донбасу.« – »Петроімпекс.«)

Molnár Zsolt és Imecs Zoltán alapos tanulmányukat (Adatok a Nagykárolyi-síkság és az Ér-vidék településhálózatának kutatásához) a középső bronzkori tell-települések és a vonzáskörükbe tartozó egykorú kisebb telepek társadalomtörténeti szempontú régészeti elemzésének szentelték. E tőlünk nyugatra igen elterjedt kutatási módszer alkalmazásával a szerzők nálunk új utakat jelölnek ki, s a számos szemléltető ábrával kísért dolgozat remélhetően felkelti majd a korszakkal foglalkozó kollégáink figyelmét. Talán még a bölcsészek számára kissé bonyolultnak tűnő matematikai képletek sem veszik el kedvüket attól, hogy nekilássanak a dolgozat áttanulmányozásának.

Takács Miklós írása (Három nézőpont a honfoglaló magyarságról) valószínűleg vitát fog majd kiváltani a szakirodalomban, hiszen a magyar néptörténet igen lényeges kérdéséhez nyúlt. Nevezetesen ahhoz, hogy a honfoglaló magyarság csak katonai elitből és katonai kíséretből álló kis létszámú betelepülő etnikum volt-e a honfoglalás idején, avagy komplex társadalom, amely „képes önmaga teljes ellátására.” A szerző válasza: alapvető fontosságú annak tisztázása, honnan ered a X. századi magyar köznép. (Más szavakkal: a X. századi magyarság kis létszámú magyar etnikumú katonai elitből és nagyszámú alávetett idegen népiességű tömegekből állt-e, avagy a társadalmi elit és a köznép nagy része is a jövevény magyar etnikumhoz tartozott?) Magam ugyan egyáltalában nem tartom fölöslegesnek az ilyenfajta vizsgálatot, mégis úgy látom: e kérdés lényege mára már véglegesen eldőlt. Erre egyrészt a régészeti emlékmennyiség ad választ, hiszen ennek már a mennyisége is kizárja, hogy a X. században a Kárpát-medence lakosságában a magyarság törpe minoritást alkotott volna. Ráadásul egyre több helyen lehet igazolni a helyi, kétségkívül magyar etnikumú lakosság továbbélését a X. századtól a tatárjárásig. S bár tudjuk, hogy a honfoglaló magyarság lélekszámának megbecsülésekor nem lehet sziklaszilárd támpont az arab forrásokban említett két tömény lovas, mivel e katonai egységek különböző létszámúak lehettek a nomád népeknél. (Vö. Zimonyi I.: Muszlim források a honfoglalás előtti magyarságról. Budapest 2005, 90–91.), aligha lehet kétséges, hogy a honfoglalók létszáma felülmúlta a helyben talált lakosságét. Ennek pedig egyértelmű jele nem más, mint az, hogy ma magyarul beszélünk. Abban a korban ugyanis még ismeretlen volt az erőszakos nyelvi asszimiláció (ennek eszközei sem igen voltak), így általában a többségben lévők nyelve terjedt el lassanként az egész közösségben. Függetlenül attól, hogy kié volt a katonai s politikai hatalom. Ennek iga-

zolásához nem kell messzire mennünk, a szomszédban van a bolgárok példája. Sajnos, a tanulmány a nomád katonai kíséret kapcsán az orosz druzsina példáját említi fel, ami viking eredetű s aligha lehet párhuzama a magyar katonai kíséretnek. A nomád haderő egészen másképpen szerveződött: veszély esetén minden fegyverfogásra alkalmas férfi és nő köteles volt csatasorba állni. (Ennek írásos és régészeti bizonyítékai is vannak, ld. Fodor I.: Nőuralom a steppén? In: *Studia Varia*. Tanulmányok Szádeczky-Kardoss Samu nyolcvanadik születésnapjára. Szerk.: Makk F.–Tar I.–Wojtilla Gy. Szeged 1998, 57–62.) A nomád hadsereg létszámából is lehet azért következtetni az összalakosságára, csakhogy nem azokkal a szorzókkal, amelyeket az európai társadalmakra alkalmaznak. Meglepve látom továbbá, hogy a szerző mára erősen elavult és dilettáns véleményekkel is számol, aminek nem lehet helye tudományos dolgozatban. A velük való hadakozás olyan, mintha ágyúval lőnénk verébre.

Györfi Zalán az Erdélyben előkerült XIII–XIV. századi tarajos sarkantyúkat ismerteti, majd Botár István, Gryneus András és Tóth Boglárka a Csíki-medencében lévő templomtornyok dendrokronológiai keltezéséről számolnak be. Lupescu Radu a XIV. században épült s a XVIII. század elején lerombolt torockószentgyörgyi vár történetét ismereti a vár mai állapotát bemutató – sajnos, elég gyenge nyomdai kivitelű – fényképekkel. Emödi Tamás és Kiss Loránd a Kolozs (egykori Belső-Szolnok) megyei ormányi református templomban 2002-ben végzett falkutatásról számolnak be, melynek során számos építészeti elem került napvilágra. Az egyenes szentélyzáródású templomot a XIII. század végén, vagy a XIV. század elején építették, az 1990-es években – a helyi református gyülekezet kihalása után – teteje beomlott, falai omladozni kezdtek. Igen üdvös lenne tehát régészeti megkutatása is. Weisz Attila eddig ismeretlen, 1500 körül öntött nagyszebeni harangról számol be, majd Kovács András XVII. századi erdélyi kőfaragók és dekorátorok működését ismerteti gazdagon illusztrált dolgozatában. Bálint Ágnes a brassói Fekete-templomnak az 1689-es tűzvész utáni újjáépítéséről szolgáltat új adatokat az 1693-as egyházigazgatói számadáskönyv közlésével és elemzésével. Végezetül Orbán János a sáromberki Teleki-kripta kialakulásáról közöl érdekes tanulmányt.

Nem időzhettünk ugyan el hosszabban minden tanulmánynál, de talán e rövid bemutatás is érzékelteti, hogy magas színvonalú, változatos tartalmú kötettel gazdagodott szakirodalmunk. Láthatók még, persze a kezdet jelei, nem alakult még ki a folyóirat végleges szerkezete, még nincsenek rovatok, ezek azonban a későbbiekben bizonyára nem kerülnek majd el a szerkesztők figyelmét. (Számunkra különösen

fontos lenne a szemle és ismertetési rovat, amelyből áttekintést nyerhetnénk a romániai régészet főbb eredményeiről, kutatási irányairól s a vitatott kérdésekről.) Az olvasó szívből gratulálhat a szerkesztőknek s azt kívánhatja főképpen, hogy váljon valóra a Beve-

zetőben tett fogadalmuk, miszerint a *Dolgozatok* új folyama „...az erdélyi tudományos életnek jelentős súlyú, nem kérészéletű szakfolyóirata lesz.”

Fodor István